

VAZŲ DINASTIJOS KNYGŲ PAVELDAS VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOJE

ARVYDAS MACIULEVIČIUS

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius
Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas
Universiteto g. 3, LT-01122 Vilnius, Lietuva
El. paštas: arvydas.maciulevicius7@gmail.com

Straipsnyje, remiantis Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomais knygų egzemplioriais su Vazų dinastijos superekslibrisais, bandoma atsakyti į klausimą, ar galime šias knygas priskirti Abiejų Tautų Respubliką valdžiusiai švedų kilmės dinastijai. Šis klausimas sprendžiamas remiantis Vazų knygų rinkinio analogais, saugomais Lenkijos, Švedijos ir Vokietijos bibliotekose. Greta išryškinamas ir kultūrinis rūmų gyvenimo vaizdas, analizuojamas monarchų santykis su knyga, aptariami keliai, kuriais knyga pasiekdavo rūmų biblioteką, išryškinama knygų rinkinio tematika ir parodomas jo likimas.

Reikšminiai žodžiai: Vazų dinastija, superekslibrisas, knygos kultūra, knygų įrišai, karalių bibliotekų istorija, knygų rinkiniai, knygos grafika, proveniencija.

Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau – VUB) Retų spaudinių skyriuje saugomi keturi knygų egzemplioriai su Vazų dinastijos superekslibrisais (III P260, III 19993, III 19750–19751, III 418) užminė mįslę apie buvusius savininkus ir suteikė progą pasiaiškinti, ar tai gali būti Vazų dinastijos bibliotekos egzemplioriai? Šis klausimas savo ruožtu paskatino domėtis šiuo metu Europos bibliotekose saugomais ir žinomais Vazų knygų pavyzdžiais, o sykiu ir dinastijos santykiu su knyga, rūmų bibliotekos istorija ir jos likimu.

Vazų dinastijos iš Švedijos atstovai Abiejų Tautų Respublikos soste karaliavo daugiau

nei aštuoniasdešimt metų (1587–1668). Nors jų valdymas ir buvo paženklintas politinių sukrėtimų (karai su Maskva ir Švedija), tačiau kultūros srityje atnešė daug teigiamų dalykų. Vazų dinastijai istoriografijoje skiriamas pakankamas dėmesys (daugiausia politinė, ekonominė, socialinė, konfesinė arba kultūrinė problematika), tačiau knygos kultūrą faktiškai tyrinėja tik viena monografija [18]. Lenkų mokslininkės Irenos Komasaros studijoje analizuojamas Vazų dinastijos santykis su knygos kultūra. Joje aptariami bibliofliniai ir pragmatiniai Vazų požiūrio į knygą aspektai. Klausima – koku būdu Vazos organizavo ir kaupė savo

bibliotekas, koks buvo jų santykis su knyga (ar skirta skaitymui ir lavinimuisi, ar kolekcionavimui?), ar buvo vykdoma kryptinga knygų kaupimo politika? Vertinant iš istoriografinio požiūrio taško, tokia monografija, kai anksčiau nebuvo atlikta specialių Vazų bibliotekų ir knygų tyrimų, pagilino žinias apie pačią dinastiją, jos aplinką ir kultūrinę rūmų atmosferą, iš savito požiūrio taško nubrėžė ir epochos siluetą.

Minėtą I. Komasaros monografiją papildė tik gretutinės studijos, skirtos kultūros plačiąja prasme, raštijos ir spaudos paveldo problemoms aptarti [2; 3; 4; 8; 9; 13; 21; 23; 34]. Iš lietuvių mokslininkų Vazų dinastijos bibliotekų ir knygų rinkinių temos iki šiol niekas tiesiogiai netyrinėjo. Todėl manome, kad VUB Retų spaudinių skyriuje rastos knygos su Vazų superekslibrisais yra geras atspirties taškas svarstymams, kad dalis švedų kilmės dinastijos knygų rinkinio galėjo atsидurti ir Vilniuje. Pastarajai nuomonei nepritarė Edmundas Laucevičius, tyrinėjęs XV–XVIII a. knygų įrišus Lietuvos bibliotekose [20]. Jis žinojo VUB Retų spaudinių skyriuje saugomus egzempliorius su Vazų superekslibrisu, tačiau jų nepriskyrė monarchų nuosavybei. Vis dėlto tyrinėtojas nepateikė argumentų, kodėl šių knygų nesieja su Vazomis [20, 56–57].

Šio straipsnio tikslas – palyginti VUB Retų spaudinių skyriuje saugomas knygas, turinčias Vazų superekslibrisus, su Lenkijos, Švedijos ir Vokietijos bibliotekose žinomais Vazų knygų rinkinio egzemplioriais ir remiantis šiuo palyginimu atsakyti į klausimą – ar galime Vilniuje saugomas

knygas priskirti Vazų dinastijos bibliotekai. Straipsnio uždaviniai – išryškinti Vazų dinastijos santykį su knygos kultūra, parodyti, kokią vietą rūmų kultūriniame gyvenime užėmė knyga, atskleisti Vazų skaitytų knygų tematiką ir aptarti jų likimą bei šiandienę saugojimo situaciją.

Rašant šį straipsnį Vazų knygų įrišams gretinti remiamasi socialiniuose moksluose paplitusiu komparatyviniu (lyginamosios analizės) metodu. Straipsnyje taip pat remiamasi probleminės analizės metodu, pasitelktu tais atvejais, kai stigo duomenų norint išsamiau atsakyti į klausimą, bet pakako problemoms formuluoti ir dalinėms išvadoms daryti. Galiausiai minėtinas ir istoriografinės analizės metodas, kuris padėjo apsibrėžti tyrimo kryptį, orientyrus ir analogijų principu leido interpretuoti tam tikrus problemos aspektus.

Vazų dinastijos [29; 36] – Zigmanto Vazos [37] ir jo sūnų Vladislavo [12; 31] bei Jono Kazimiero [35; 27] – biblioteka savo sudėtimi nenusileido ano meto Vakarų Europos bibliotekoms [24]. Tačiau esminis skirtumas tas, kad ja naudojosi tik labai ribotas skaičius žmonių. Vazų biblioteka buvo privati valdovų nuosavybė. Todėl iš jos nesusiformavo viešoji biblioteka, kaip atsitiko Vakarų Europoje [7].

Žinoma, kad dalį Žygimanto Augusto knygų [15, 125–308; 6, 181–186] paveldėjo jo sesuo Kotryna Jogailaitė [30, 215–216], o po jos mirties knygos atiteko Zigmantui Vazai, 1587 m. išrinktam Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu [18, 147–164]. Savo bibliofilinius polinkius

monarchas parodė jau tapęs Respublikos valdovu, perkėlus sostinę iš Krokuvos į Varšuvą. Tęsdamas Žygimanto Augusto tradiciją Zigmantas Vaza sukaupe rūmų biblioteką [18, 147–192]. Joje būta religinės, teisės, istorijos ir gamtos mokslų tematikos leidinių [18, 147–192]. Visos knygos buvo rūpestingai įrištos. Vyravo dviejų rūšių įrišai – pergamentiniai arba rudos odos su Vazų superekslibrisais [18, 215–230]. Iš istorinių šaltinių žinoma, kad Vazų bibliotekininkų pareigos buvo patikėtos švedams: Janui Vastorijui (Jan Vastorius) ir Grigaliui Borastui. 1632 m., mirus Zigmantui Vazai, jo knygų fondai buvo padalyti trimis sūnams: Vladislovui, Jonui Kazimierui ir karalaičiui Karoliui Ferdinandui [18, 65–105].

Didžiąją dalį knygų paveldėjo sosto įpėdinis Vladislovas Vaza. Jis knygų fondus papildė leidiniais lenkų kalba, taip pat įsigijo spaudinių iš Vakarų Europos. Karaliaus bibliotekininko pareigas tuomet ėjo Martynas de Bernhardi-Bernitzas [18, 164–192].

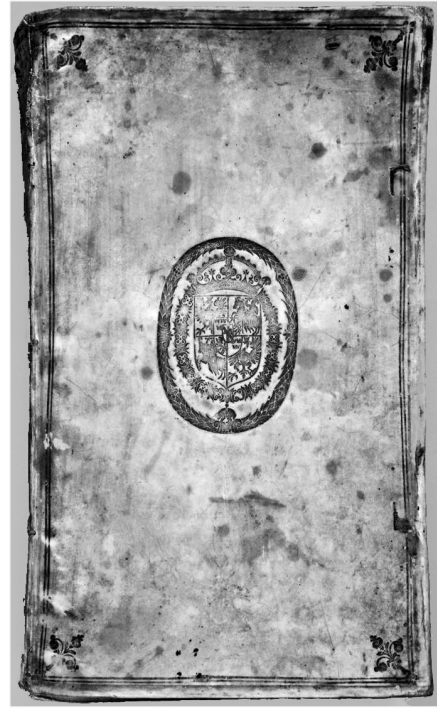
Vazų dinastija valdė Lenkiją ir Lietuvą daugiau kaip 80 metų. Švedų kilmės dinastijos atstovai aktyviai domėjosi kultūra ir subūrė aplink save išsilavinusius intelektualus. Šiai dinastijai taip pat būdinga aktyvi mecenatystės veikla [25; 1]. Zigmantas Vaza valdė Abiejų Tautų Respubliką 45 metus, o jo dvaras nenusileido kitiems ano meto Europos dvarams. Rūmuose klestėjo menai, buvo gana stipri rūmų menininkų bendruomenė. Karalius ir pats aktyviai domėjosi menais, muzika, architektūra, kolekcionavo meno kūrinius. Pabrėžtina, kad Zigmantas Vaza savarankiškai tapė, piešė, raižė gintarą,

padirbino taurių, monstrancijų, grojo klavesinu, o artimiausioje aplinkoje dar ir dainavo [18, 8–35].

Zigmanto Vazos sūnus Vladislovas karaliumi buvo išrinktas 1632 m. Naujasis karalius ypač domėjosi teatru ir muzika. Vladislovas Vaza pagarsėjo kaip pirmasis Abiejų Tautų Respublikos valdovas, įkūręs nuolat veikiančią rūmų teatrą. Jaunystėje keliavęs po Vakarų Europą karalaitis labai pamėgo italų operą, o tapęs Respublikos valdovu jos tradicijas perkėlė ir į savo karalystę. Valdovas taip pat domėjosi architektūra, tapyba ir skulptūra, kolekcionavo antikines vazas [32, 9–57; 10].

Paskutinysis Vazų dinastijos atstovas Respublikos soste buvo Jonas Kazimieras. Jis buvo išrinktas susidarius labai sudėtingai politinei situacijai po savo brolio Vladislovo mirties 1648 metais. Jonas Kazimieras Vaza soste išbuvo 20 metų. Pagarsėjo tuo, kad savo noru atsisakė sosto. Kalbant apie kultūrinius pomėgius paskutinis Vazų dinastijos atstovas, kaip ir jo brolis Vladislovas, aktyviai domėjosi teatru [35].

Valdovų skaitymo poreikius padėdavo tenkinti nemažas būrys dvaro intelektualų. Tarp jų buvo su knygos kultūra tiesiogiai susijusių žmonių – rašytojų arba knygų tiekėjų. Bet ir patys valdovai nebuvo knygų kultūros autsaideriai [16; 19]. Pavyzdžiui, Zigmantas Vaza dar prieš tapdamas Abiejų Tautų Respublikos valdovu buvo *Collegium Maius* kuratorius, vertintas kaip vienas kruopščiausių bibliotekininkų. Vėliau jo dvare telkėsi nemažai knygos žmonių: poetų, literatų ir istorikų. Tėvo pavyzdžiu sekė



Knygos su Vazų superekslibrisais Vilniaus universiteto bibliotekoje

ir sūnus Vladislovas – jis savo dvare subūrė nemažai plunksnos žmonių (pažymėtina, kad jo dvare dirbo Motiejus Kazimieras Sarbievijus) [18, 65–105]. Vladislovui Vazai knygas taip pat tiekė ar skolindavo ir Lenkijos, Lietuvos didikai: Janas Zamoiskis [14], Stanislavas Žulkieviskis, Jonas Karolis Chodkevičius [5, 100–105], Leonas Sapiega, Lukašas Opalinskis ir būsimasis karalius Jonas Sobieskis [17].

Jonas Kazimieras Vaza pasekė tėvo ir brolio pėdomis telkdamas apie save intelektualų būrį. Išsilavinusius dvaro žmones Jonas Kazimieras skatino nobilitacijomis ir dosniais

honorarais. Rūmų intelektualų darbo vaisius aiškiai parodo 1661 m. karaliaus aplinkoje atsiradęs pirmasis spausdintinis laikraštis – *Lenkijos Merkurijus* (*Mercurijusz Polski*). Vazų valdymo laikotarpiu, nors ir neilgam, susiformavo ir leidybinės institucijos. Valdovai dosniai dalijo privilegijas spaustuvėms, leisdavo perspausdinti kai kurias knygas [18, 65–105].

Pradžią Vazų dinastijos bibliotekai davė jos įkūrėjas Zigmantas Vaza. Jis tęsė dvi bibliofilines tradicijas: lenkišką Jogailaičių ir švedišką Vazų. Pirmiausia jis kaupė katalikišką literatūrą (nors Švedija buvo protestantiška valstybė). Šis polinkis buvo

susijęs su Zigmanto išsilavinimu – manoma, kad jis turėjo 64 knygas iš Vadsteno bibliotekos vienuolyno. Jo kolekcijoje buvo šv. Augustino išpažinimai, išleisti XV a., kiti svarbūs katalikų leidiniai. Zigmanto Vazos susidomėjimas knygomis išaugo tuomet, kai jo motina Kotryna Jogailaitė paveldėjo iš brolio Žygimanto Augusto prabangius foliantus. Manoma, kad dar būdamas karalaitis Zigmantas turėjo išpūdingą knygų kolekciją Stokholme – apie 100 inkunabulų. Tiesa, neaišku, kiek iš jų atkeliavo į Lenkiją ar Lietuvą [18, 147–192].

Švedų istorikas O. Walde teigia, kad Zigmantas Vaza didžiąją dalį bibliotekos vis dėlto paliko Stokholme. Švedijoje paliktos knygos ilgainiui buvo išbarstytos. Taip pat sunku atsekti, kaip knygos toliau buvo kaupiamos Lenkijoje, nes trūksta istorinių šaltinių. Rankraščiuose esama įrašų, kad knygos buvo perkamos arba gaunamos dovanų iš popiežių, vyskupų, leidėjų ir autorių. Taip pat žinoma, kad dalį knygų Zigmantas Vaza paveldėjo iš Stepono Batoro bibliotekos [18, 147–192].

Pirmaisiais Zigmanto Vazos valdymo metais knygas valdovui tiekė Stanislovas Roška, pirkdavęs jas kelionių užsienį metu. Kiti šaltiniuose minimi knygų pirkliai buvo Andžejus Ragulskis, Janas Andžejus Pruchnickis, Tomašas Trėteris ir Adamas Monkovskis. Taip pat žinoma, kad Zigmantui Vazai knygų dovanojo popiežiai Sikstas V ir Paulius V. Greta knygų valdovas kaupė ir žemėlapius. Zigmanto Vazos knygų rinkinys iš pradžių buvo saugomas Vavelyje, o perkėlus sostinę iš Krokuvos į Varšuvą, biblioteka buvo įkurta antrame Varšuvos karalių rūmų aukšte. Rūmų

bibliotekininkų pareigas tuomet ėjo Janas Vastorijus ir Grigalius Borastas [18, 133–147].

Po Zigmanto Vazos mirties biblioteką paveldėjo jo sūnus Vladislovas. Prie jos dar pridėjo savo lektūrą ir dovanotas knygas. Vladislovas Vaza rinko istorines, geografines, teisės, karo tematikos knygas, taip pat poezijos rinkinius. Jaunystėje apkeliavęs Vakarų Europą karalaitis Vladislovas aplankė ir svarbiausias rūmų bibliotekas, pavyzdžiui, Medičių biblioteką Florencijoje. Aišku tai, kad Vladislovas Vaza tėvo sukauptą knygų rinkinį papildė technologijos, gamtos mokslų leidiniais ir dramos kūriniais [18, 147–192].

Galiausiai brolio biblioteką paveldėjo paskutinis Vazų dinastijos atstovas Lenkijos ir Lietuvos soste – Jonas Kazimieras. Prie sukauptos karališkos knygų kolekcijos jis dar pridėjo ir kito brolio – Karolio Ferdinando – knygas. Taip pamažu išsiplėtė istorinės ir grožinės literatūros rinkiniai, o greta kauptos knygos lenkų kalba [18, 147–192].

1655 metai buvo lemtingi Vazų sukauptam knygų rinkiniui. Rūmų biblioteka buvo uždaryta. Švedai, užėmę Varšuvą, į savo šalį išsivežė 21 skrynią knygų ir rankraščių. Gabenant ne viena jų buvo sunaikinta ar pamesta kelyje. Pagrobtos knygos jau džiugino naujus savininkus: Švedijos karalių, didikus ir kitus privačius asmenis. Dalis Vazų knygų pateko į Upsalos universiteto bibliotekos fondus. Vazų knygos dar kartą buvo išgrobtos 1656–1657 m. [18, 147–192].

Po švedų antpuolių Jonas Kazimieras Vaza stengėsi atkurti monarchų rezidenciją ir rūmų biblioteką. Valdovas negailėjo lėšų naujoms knygoms pirkti, dalis leidinių į

rūmų biblioteką pateko ir iš asmeninių karaliaus žmonos Liudvikos Marijos Gonzagos rinkinių. Nuo 1663 m. rūmų bibliotekininko pareigas ėjo Martynas de Bernhardi-Bernitzas. 1668 m. po detronizacijos (karaliaus pasišalinimo iš sosto) Jonas Kazimieras Vaza knygų rinkinį perkėlė į Prancūziją. Paryžiuje įsikūręs nusišalinęs Respublikos valdovas dosniai dovanojo knygas savo bičiuliams. Po Jono Kazimiero mirties 1672 m. jo turta paveldėjo žmonos sesuo Ona Gonzaga. Pomirtiniame inventoriuje pažymėta, kad buvusiam monarchui priklausė 350 tomų knygų. Šis Jono Kazimiero Vazos knygų rinkinys buvo visiškai išblaškytas, dalis knygų atiduota tiesiog makulatūrai [18, 147–192].

Švedų okupacijos metu pagrobta knygas mėgino sugrąžinti Jonas Sobieskis, jau tapęs Abiejų Tautų Respublikos valdovu. 1680 m. jis pasiuntė savo patikėtinį į Švediją, kad surastų ir grąžintų išgrobstytas knygas. Tačiau paaiškėjo, kad dalis knygų tiesiog sunyko, o kita dalis taip išblaškita, kad neįmanoma atkurti buvusio knygų rinkinio. Praėjus dvejiems metams Jono Sobieskio patikėtinis vis dėlto grąžino į Lenkiją 150 Vazoms priklaususių knygų [18, 147–192].

Šiandien daugiausia Vazų dinastijos knygų turi Švedijos bibliotekos – 103 vienetus (60 – Lundo universiteto biblioteka, 24 – Upsalos universiteto biblioteka, 7 – karališkoji Stokholmo biblioteka, 8 – Vesteroso miesto biblioteka). Lenkijoje saugomos 47 Vazų knygos (16 – Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje, 11 – Varšuvos universiteto bibliotekoje, 4 – Krokuvos Jogailaičių bibliotekoje, 5 – Čartoriskių bibliotekoje,

1 – Vavelio fonduose, 3 – Kurniko bibliotekoje ir 2 – Gdanske bei Vroclave). Taip pat žinoma, kad vieną Vazų knygą turi Berlyno nacionalinė biblioteka [18, 189–190].

Šios Vazų knygos temiškai skirstomos į teologijos, istorijos, politikos, teisės ir grožinės literatūros kūrinius. Žinoma, kad net 60 proc. Vazų knygų rinkinio sudarė leidiniai lenkų kalba. Šiandien iš jų išliko 36 knygos. Seniausia – 1506 m. Laskio statuto leidimas [18, 194–214]. Tačiau niekur nerasime paminėta, kad Lietuvoje taip pat būta Vazų knygų. O taip galėjo būti jau vien dėl to, kad Vilniaus valdovų rūmai Zigmanto ir Vladislovo Vazų valdymo laikotarpiu buvo viena iš valdovų rezidencijų. Čia virė rūmų gyvenimas, vyko įvairūs kultūriniai renginiai, buvo priimamos užsienio pasiuntinybės [22]. Todėl logiška, kad rūmuose būta ir rūmų bibliotekos. Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyriuje saugomos keturios knygos su Vazų dinastijos superekslibrisais. Jų atribucija Vazų dinastijos bibliotekai daugiausia priklauso nuo sugretinimo su kitais šios dinastijos knygų egzemplioriais. Todėl būtina analizuoti knygų įrišus bei kitus duomenis.

Prieš aptardami Vazų knygų įrišus trumpai paminėsime Vilniaus valdovų rūmus, kurie Zigmanto ir Vladislovo Vazos laikais išgyveno savo paskutinį klestėjimo laikotarpį. Miestui ir valstybei ypač svarbus monarcho rezidavimo veiksnys. Vazų dinastijos valdymo metais (Zigmanto Vazos 1587–1632 ir Vladislovo Vazos 1632–1648) Vilniaus valdovų rūmai buvo viena iš švedų kilmės dinastijos rezidencijų. Įdomi detalė, kad būtent šiuose rūmuose 1562 m. surengtos

švedų princo Jono Vazos, vėliau tapusio Švedijos karaliumi Jonu III (1568–1592), vedybos su Kotryna Jogailaite. Šios vedybos atvėrė kelią Vazų dinastijai į Respublikos sostą. Antrajame Vazų rezidencijos Vilniuje rekonstrukcijos etape rūmai įgavo ankstyvojo italų baroko bruožų. Rūmų salės buvo papuoštos spalvingomis krosnimis, išigyta naujų paveikslų, gobelenų, sukaupta užsienio valdovų galerija. Taigi Vilniaus rūmai tapo puošnia Vazų dinastijos rezidencija, kurioje buvo sprendžiami svarbūs Vidurio ir Rytų bei Šiaurės Europos politikos klausimai. Rūmai klestėjo ir kaip baroko kultūros bei meno sklaidos centras. Tačiau 1655 m., Vilnių užėmus Maskvos ir kazokų kariuomenėms, rūmai buvo sudeginti, apgriauti, nusiaubti ir apiplėšti. Nuo to laiko jie nebebuvo suremontuoti ir daugiau niekada nebebuvo kaip Lietuvos ir Lenkijos valdovų rezidencija. Tarp išplėštų vertybių buvo nemažai meno kūrinių [22]. Sunku pasakyti, kas atsitiko su Vazų biblioteka ar knygomis. Ko gero, jos buvo išblaškytos – dalis išliko, o kita dalis negrįžtamai pražuvo.

Vazų knygoms identifikuoti labai svarbu žinoti, kaip buvo įrištos šios švedų dinastijos atstovų knygos. Vazų knygos išsiskyrė puošniais įrišais. Ypač tai būdinga Zigmanto Vazos bibliotekai. Šio valdovo knygos buvo odiniais viršeliais – raudono, rusvo ir rudo atspalvio, arba pergamentiniais viršeliais. Knygos bloko kraštai dažnai buvo auksuoti su ornamentiniais papuošimais. Pagrindinis akcentas, be abejo, buvo Vazų superekslibrisas. Ant kai kurių knygų viršutinio kietviršio taip pat buvo įspaudžiamas ir veikalo pavadinimas, o po

superekslibrisu – ir įrišimo metai. Kietviršio antroje pusėje taip pat galėjo būti įspaudžiamas karaliaus vardas ir titulai. Pats superekslibrisas dažniausiai irgi buvo auksuotas. Dalis knygų turėjo puošnius apkaustus. Vladislavo ir Jono Kazimiero Vazų knygų įrišai nelabai skyrėsi nuo tėvo įrišų. Knygų viršeliai buvo aptraukiami raudonos arba rudos spalvos oda, būta ir nemažai knygų pergamentiniais viršeliais. Ant knygų kietviršio pirmos ir antros pusės būtinai buvo įspaudžiamas Vazų superekslibrisas [18, 215–230].

Vilniaus universiteto bibliotekoje, kaip minėta, saugomos keturios Vazų dinastijai priskiriamos knygos. Tai žymaus lenkų istoriko ir geografo Simono Starovolskio *Institutorum rei militaris...*, išleista 1639 m. Krokuvėje [28]. Knygos viršelis iš pergamento su paausutu Vazų superekslibrisu abiejose kietviršio pusėse. Ant viršelio taip pat ornamentiniai rėztuko įspaudai. Knygos bloko kraštai auksuoti, be ornamentinių papuošimų. Knygoje esamos proveniencijos rodo, kad ji buvo patekusi į Minsko seniūno Kristupo Stanislovo Zavišos (1666–1721) rankas (*Ta Xiega iest Wielmoznego I. Msci. Pana Krzysztofa Stanisława Hrabi na Baksztach z Berdyczewie Zawiszy Minskiego Czczerskiego Starosty Pułkownika I. K. Msci.*). Taip pat yra įrašas, kad ši knyga 1670 m. priklausė ponui Bazilijui Kočubai. Tikėtina, kad į minėtų asmenų rankas knyga galėjo patekti jau pasibaigus Vazų valdymui arba Vilniaus okupacijos laikotarpiu 1655–1661 metais.

Antroji knyga su Vazų superekslibrisais – Petro de Comitibus Romano *Disputationes Metaphysicae*, išleista 1658 m. Miunchene

[11]. Knygos viršelis aprauktas pergamentu su ornamentiniais rėžtukais. Abiejose kietviršio pusėse išspaus Vazų superekslibrisas. Knygos bloko kraštai auksuoti, su ornamentiniais papuošimais. Knygoje nėra jokių įrašų, patvirtinančių buvusius savininkus.

Trečioji knyga – *Opera Divi Fulgentii Afri, Episcopi Rusensis*, išleista 1573 m. Antverpene [26]. Knygos viršelis aprauktas tamsiai ruda oda su ornamentiniais išpaudais ir kietviršio pirmoje pusėje išpaustu veikalo pavadinimu. Vazų superekslibrisai auksuoti abiejose kietviršio pusėse. Knygos bloko kraštai auksuoti, su ornamentiniais papuošimais. Taip pat išlikę ir žalvariniai knygos segtukai. Knygoje yra įrašas, liudijantis, kad kadaise knyga priklausė Stanislovui Žoltokui.

Ketvirtoji knyga – *Vox turturis seu de Florenti usque ad nostra tempora SS. Benedicti, dominici Francisci et aliarum sacrarum religionum statu*, išleista 1638 m. Kelne [33]. Knygos viršelis pergamentinis su rėžtukais. Pirmoje kietviršio pusėje išspaus neidentifikuotas herbas, o antroje – auksuotas Vazų superekslibrisas. Proveniencija rodo, kad knyga priklausė kunigui Benediktui Šamotulskiui, 1658 m. atvykusiam į Vilnių ir tapusiam Šv. Petro bažnyčios klebonu bei Antakalnio reguliarijų kanauninkų prioru.

Atkreiptinas dėmesys, kad senųjų spaudinių įrišams skirtame tyrime Edmundas Laucevičius atmetė išvardytųjų knygų priklausomybę Vazų dinastijai, pateikdamas išvadą, kad *įspaudai su Lietuvos–Lenkijos valstybės herbu nuo Vazų laikų nebėra superekslibrisai, jie nerodo, kad knygos su šiais*

herbais priklausė valstybės valdovams, jos niekada nepuošė monarchų bibliotekų [20, 56–57]. Kuo rėmėsi autorius darydamas tokią kategorišką išvadą neaišku, nes jis nepateikia jokios nuorodos ar argumentų, kurie pagrįstų tokią užtikrintą nuomonę. Mūsų paminėti Vazų dinastijos bibliotekai priskiriamų knygų įrišų pavyzdžiai ir analogijos su egzemplioriais, saugomais Lenkijos bibliotekose, naujesni Vazų bibliotekos knygų tyrimai leidžia daryti priešingą išvadą.

IŠVADOS

Išvardytas ir aptartas knygas, laikomas VUB Retų spaudinių skyriuje, siejame su Vazų dinastija, remdamiesi knygų įrišų ir papuošimų duomenimis, kurie atitinka žinomus Vazų knygų analogus Lenkijoje. Minėtų knygų lokalizacija sietina su Vazų laikotarpio valdovų rūmais Vilniuje. Proveniencijos, rodančios priklausomybę skirtingiems asmenims, nepaneigia, kad pirmiau minėtos knygos greičiausiai priklausė Vladislavo Vazos bibliotekai. Vilniuje saugotas knygas galėjo ištikti panašus likimas, kaip kad buvo atsitikę Varšuvoje – biblioteka buvo išplėsta ir išblaškyta. Neatmestina prielaida, kad dalis Vazų knygų pateko į privačių asmenų rankas. Žinoma, tvirtesnei atribucijai reikėtų išsamesnių tyrimų, tačiau esami požymiai leidžia teigti, kad bent jau trys knygos su Vazų superekslibrisais priskirtinos šios švedų dinastijos valdovų bibliotekai (visos su superekslibrisais pirmoje ir antroje kietviršio pusėje; ketvirtojoje knygoje išspaus neidentifikuotas herbas).

NUORODOS

1. AUGUSTYNIAK, U. *Wazowie i „królowie rodacy“*. Warszawa, 1999.
2. BARYCZ, H. Barok. Iš *Historia nauki polskiej*. T. 2. Wrocław, 1970.
3. BARYCZ, H. *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego: studia nad historiografią*. Wrocław, 1981.
4. BIENKOWSKA, B. Polscy pisarze i uczeni XVI–XVIII w. wobec problematyki książki. Iš *Dawna książka i kultura*. Wrocław, 1975.
5. BRAZIŪNIENĖ, A. J. K. Chodkevičiaus bibliotekos pėdsakais. *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 100–105.
6. BRAZIŪNIENĖ, A. Kelios pastabos dėl Žygimanto Augusto knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Knygotyra*, 1998, t. 33, p. 181–186.
7. CARTIER, R. *The Order of Books*. Stanford University Press, 1992.
8. CHROŚCICKI, J. A. *Sztuka i polityka: funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587–1668*. Warszawa, 1983.
9. CWALEWIK, E. *Ekslibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku*. Wrocław, 1955.
10. CZAPŁIŃSKI, W. *Władystaw Waza i jego czasy*. Warszawa, 1972.
11. *DISPVTIATIONES METAPHYSICAE Theologicę exagitatae*, <...> Autore Petro de Comitibus Romano artium et sacrae theologiae Doctore. Monachij, penes Gregorum Linthz, 1658.
12. DUNIN-BORKOWSKI, J.; DUNIN-WAŚOWICZ, M. *Elektorowie królów Władystawa IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*. Lwów, 1910.
13. GĘBAROWICZ, M. Na śladach polskich bibliotek królewskich. *Roczniki Biblioteczne*, R. 14, 1970, nr. 1–2.
14. HORODYŃSKI, B. Zarys dziejów Biblioteki Ord. Zamojskiej. Iš *Studia nad książką poświęconę pamięci Kazimierza Piekarskiego*. Wrocław, 1951.
15. KAWECKA-GRYCZOW, Alodia. *Biblioteka Ostatniego Jagiellona: pomnik kultury renesansowej*. Wrocław, 1988, p. 125–308.
16. *Knygos ir bibliofilijos kultūra: svarstymai ir mintys*. Vilnius, 2005.
17. KOMASARA, I. *Jan III Sobieski – miłośnik ksiąg*. Wrocław, 1982.
18. KOMASARA, I. *Książka na dworach Wazów w Polsce*. Wrocław, 1994.
19. KOSMANOWA, B. *Książka i jej czytelniczy w dawnej Polsce*. Warszawa, 1981.
20. LAUCEVIČIUS, E. *XV–XVIII a. knygų įrašimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius, 1976.
21. LECHICKI, Cz. *Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze*. Warszawa, 1932.
22. *Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje: istorija ir rinkiniai*. Sud. Dalius Avižinis, Vydas Dolinskas, Erika Striškienė. Vilnius, 2010.
23. LILEYKO, J. *Dawne zbiory Zamku Królewskiego w Warszawie*. Warszawa, 1983.
24. MALECZYŃSKA, K. *Zarys historii bibliotek od XV do XVIII wieku*. Wrocław, 1976.
25. NOWAK-DŁUŻEWSKI, J. *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Dwaj młodzi Wazowie*. Warszawa, 1972.
26. *OPERA DIVI FVLGENTII AFRI, EPISCOPI RVSENSIS*. Antverpiaę, Apud Christophorum Plantinum, Architypographum Regium, 1573.
27. PIETRUSKI, O. *Elektorów poczet, którzy niegdys glosowali na elektorów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III. roku 1674, Augusta II. roku 1697, i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych Królów Polskich, Wielkich Książąt Litewskich ...* Lwów, 1845.
28. Simonis Starovolsci *INSTITUTORVM Rei Militaris Libri VIII*. Cracoviae, In

oficina Christophori Schedelij, S. R. M. Typogr: Anno Dni. M. DC. XXX IX – VUB Reti sp. III 19750-19751. Kartu įrišta: Simonis Starovolsci *LAVDATIO ALMAE ACADEMIAE Cracouiensis*. Cracoviae, In officina Christophori Schedelij, S. R. M. Typogr: Anno Dni, M. DC. XXX IX.

29. *Słownik dynastii Europy*. Poznań, 1999.

30. SPÓRNA, M.; WIERZBICKI, P. *Słownik władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*. Kraków: Zielona Sowa, 2003, p. 215–216.

31. SZELĄGOWSKI, A. *Rozkład Rzeszy i Polska za panowania Władysława IV*. Kraków, 1907.

32. TRILUPAITIENĖ, J. *Dramma per Musica* XVII a. pirmosios pusės Vilniuje. Iš

Opera Lietuvos didikų kunigaikščių rūmuose. Vilnius, 2010, p. 9–57.

33. *VOX TVRTVRIS seu de Florenti usque ad nostra tempora et aliarum sacrarum religionum statu*. Coloniae Agrippinae, 1638.

34. WALDE, O. Konung Sigismunds bibliotek och Gustaf Adolfs donation 1620–1621. *Nordisk Tidskrift för bok-och Bibliotekväsen*, 1915, nr. 2.

35. WASILEWSKI, T. *Jan Kazimierz*. Warszawa, 1985.

36. WDOVISZEWSKI, Z. *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*. Kraków, 2005.

37. WISNER, H. *Zygmunt III Waza*. Wrocław, 2006.

PRIEDAS

Vazų dinastijos knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje sąrašas

1. CONTI, Pietro. *Disputationes methaphysicae theologice exagitate...* Auctore Petro de Comitibus Romano, atrium et sacrae theologiae doctore. Monachij: penes Gregorium Linthz, 1658. [2], 550, [2] p.; 12°. Sign.: A–Aa8. Def.: trūksta p. 1–10.

Knygos viršelis pergamento. Abiejose kietviršio pusėse išpaustas auksintas Vazų dinastijos superekslibrisas; ornamentiniai rėžtuko išpaudai knygos nugarėlėje; knygos blokas auksintas.

VUB Retų spaudinių skyrius, III 19993.

2. FULGENTIUS, Claudius Gordianus. *Opera divi Fulgentii Afri episcopi Ruspensis...* Antverpiae: apud Christophorum Plantinum, 1573. 691 p.; 8°. Sign: A–Z8; A–V8.

Knygos viršelis tamsiai rudos odos, žalvariniai segtukai; abiejose kietviršio pusėse išpausti

auksinti Vazų dinastijos superekslibrisai; knygos blokas auksintas.

Rankraštinis įrašas: Ex libris R[everendissimi] D[omini] Stanislai Żolttok.

VUB Retų spaudinių skyrius, III P260.

3. GRAVINA, Domenico. *Vox tvrtvris sev de florenti usque ad nostra tempora SS. Benedicti...* Coloniae Agrippinae: Henricus Krasst, 1638. [24], 387, [16] p.; 4°. Sign: A–Ddd4.

Knygos viršelis pergamento. Pirmojoje kietviršio pusėje išpaustas auksintas neidentifikuotas herbas, antroje – auksintas Vazų dinastijos superekslibrisas; knygos blokas auksintas.

Rankraštinis įrašas: Benedictus Symotulsky Can[onicus] Reg[ularis].

VUB Retų spaudinių skyrius, III 418.

4. STAROWOLSKI, Szymon. *Institutorum rei militaris libri VIII...* Cracoviae: in offic. Chris-

tophori Schedelii, 1639. [16], 523 p.; 4°. Sign.: A-Tt4. Kartų įrašas: *Simonis Starovolscii Lavdatio Almae Academiae Cracouiensis. Cracoviae, 1639.*

Knygos viršelis apklijuotas pergamentu. Abiejose kietviršio pusėse įspausti Vazų dinastijos superekslibrisai, knygos blokas auksintas.

Rankraštinis įrašas: Ta Xiega iest Wielmożnego I[ego] M[o]sci Pana Krzysztofa

Stanisława Hrabi na Baksztach z Berdyczowie Zawiszy Minskiego Czeczerskiego starosty Pułkownika I[ego]. K[ró]lewskiej] M[o]sci Ex Libris Michaeli Wuiachewicz Wysoczyrsky Notaryi główne Generalia Exercitus Zaporoniensis Anno 1670 donatus a Domino Basilio Koczubey hic Liber.

VUB Retų spaudinių skyrius, III 19750–19751.

BOOK HERITAGE OF VASA DYNASTY IN VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY

ARVYDAS MACIULEVIČIUS

Abstract

On the basis of the specimens which include the super ex-libris of the House of Vasa stored at the Rare Book Department of Vilnius University Library, the article attempts to answer the question whether the books might be attributed to the House of Vasa. The question is solved with reference to the analogues of the collection of books belonging to the House of Vasa stored in the libraries in Poland, Sweden and Germany. In addition to the major question, the article recreates the representation of the cultural life in the palace, analyses the relationship between the monarchs and a book, discusses the ways a book

would reach the palatial library, highlights the topic of the collection of the books and shows their fate.

The comparative analysis of the books stored in Vilnius and their analogues in Poland, Sweden and Germany enables the conclusion that they might be attributed to the House of Vasa. Although the provenances pertain to different persons, they do not deny that the aforementioned books most likely belonged to the library of Władysław Vasa. Of course, a more substantial attribution requires more comprehensive research, the present article is expected to encourage.

Įteikta 2012 m. gegužės mėn.